

RECEPCIJA DANTEJA V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA NA SLOVENSKEM

Recepcija Dantejevega dela na Slovenskem v prvi polovici XX. stoletja kaže na dve izraziti kvaliteti: čeprav malo pozno glede na druge evropske narode le dobimo prvi celovit prevod Božanske komedije izpod peresa Jožeta Debeveca, ob celi vrsti fragmentarnih, a odličnih prevodov drugih avtorjev (Župančič, Ušeničnik, Gradnik), hkrati pa se z rastjo na tem področju odvija dalje mrtev tek tistih ideoloških struj, ki bi rade pesnika izrabile za svojo politično argumentacijo. Slednja je na mednarodnem področju pospremljena z ustrezno slovensko patriotsko reakcijo (Bevk, Kosovel).

The reception of Dante's poetry in Slovenia in the first half of the 20th century is marked by two salient qualities: Jože Debevec produced the first comprehensive Slovene translation of the Divine Comedy, and this achievement, admittedly coming a little late in comparison with some other European nations, merely tops a series of fragmentary but superb translations produced in the same period by other men of letters (Župančič, Ušeničnik, Gradnik); contrasting this translational upward curve, however, was the continued neutral run of those ideological currents that endeavored to use Dante as a political argument in their favor.

Z Župančičevimi prevodi Danteja se Slovenci uspemo po dolgih letih spet dvigniti s filološkega na poetični nivo recepcije. Kronologija njihovega nastanka govori o tem, da je Otona Župančiča Dantejevo delo že zgodaj pritegnilo,¹ saj je prve zapise prevoda prvega speva Pekla najti že v Župančičevi Beležnici X, ki sicer vsebuje študijske zapise iz zgodovine in geografije iz leta 1904.² Poleg Danteja, ki sodi v sam začetek Župančičevega prevodnega opusa, je pesnik prevajal še vrsto drugih svetovnih avtorjev.

Druga ohranjena redakcija prvega speva Pekla je datirana na vrhu rokopisa s Kisslegg 7. X. 1907 in s 1. XI. 1907 na koncu, torej je bila končana v treh tednih na gradu, kjer je bil Župančič domači učitelj v plemiški družini. Poleg tega se je v zapuščini ohranila izdaja Božanske komedije v italijanščini (Milano: Ulrico Hoepli, 1907), po kateri je verjetno prevajal.

Rokopisna zapuščina torej govori zoper znano sodobno podmeno, da bi se v prevajanju Danteja hotel meriti z Jožetom Debevcem, čigar prevod je začel leta

¹ Župančičevi prevodi Danteja so bili objavljeni: I. spev Pekla, *Slovan* XII/7 (1914), str. 193–194. – V. spev Pekla, *Dante 1321–1921*, zbornik izdal in uredil dr. Alojzij Res (Ljubljana: Kleinmayr-Bamberg, 1921), str. 85–92. – V. spev Pekla, *Dante 1321–1921* (Gorica, 1923), str. 75–85. – I. spev Vic (1–6), Na boljše vodo se moj čoln odpravlja... [Per correr miglior acqua alza le vele...], O. Župančič, *Zbrano delo*, III (Ljubljana: DZS, 1959), str. 283 (zapuščina). – III. spev Pekla, O. Župančič, *Zbrano delo*, IV. (Ljubljana: DZS, 1967), str. 285–290 (zapuščina). – sonet Tak plemenita in tak čista sveti [*Tanto gentile tanto onesta pare*], prav tam, str. 290 (zapuščina). – sonet Popolna blaženost se mu odkriva [*Vede perfettamente onne salute*], prav tam, str. 290–291 (zapuščina).

² Prav tam, str. 413.

1910 izhajati v *Domu in svetu*. Župančičev prevod prvega speva Pekla je namreč izšel šele leta 1914 v *Slovanu*, kar priča le o njegovem dolgem, deset let trajajočem nastanku.

Peti spev Pekla je nastal med prvo svetovno vojno, ko je bil Župančič arhivar na magistratu, prvič pa je bil objavljen šele v Resovem zborniku *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921). Iz tega obdobja je ohranjen tudi fragment iz leta 1917, za katerega je urednik Dušan Pirjevec mislil, da gre za izvirno poezijo, izkazalo pa se je, da sta to prvi dve tercini prvega speva Vic (Na boljšo vodo se moj čoln odpravlja...).

Tretji spev Pekla je poslovenil neposredno za prvim spevom jeseni 1907, zaradi nedodelanosti pa ga je avtor pustil v rokopisu. Pod prevod je pripisal datum 7. 11. 1907, torej ga je poslovenil v enem tednu, glose na robu in popravki pa pričajo, da s prevodom še ni bil zadovoljen.³

Prevoda Dantejevih sonetov Tak plemenita in tak čista sveti [Tanto gentile tanto onesta pare] in Popolna blaženost se mu odkriva [Vede perfettamente onne salute] sta nastala na samem začetku druge svetovne vojne: rokopis je datiran z 21. VI. 1941, avtor pa ju prav tako ni nikoli objavil in sta bila najdena v zapuščini.⁴

Njegovi prevodi so po mnenju kritike izvrstni in nepreksljivi, kar še posebej velja za peti spev Pekla, ki ga naj ne bi dosegla ne Gradnik (1959) niti Debeljak (1960),⁵ ki bi mu bil lahko kos samo v prevodu kakšne tercine v epizodi Paola in Francesce, vendar naj bi Župančič svojo artistsko moč popolnoma razvil šele nekaj let kasneje s prevodom Rostandovega *Cyranoja de Bergeraca* (1924), kjer naj bi po mnenju kritika Rostanda popolnoma dosegel in mogoče na kakšnem mestu celo presegel.⁶ Isto lahko trdimo za njegove neobjavljene prevode Danteja, še posebej za mojstrske prevode sonetov. Nekaj je sicer motečih kroatizmov (plakanje, jad, ljubav, zavičaj, vzpali, život), avtor pa je zaradi večje ekspresivnosti posegel tudi po starejših izrazih (tuli morje... / ko boj vetrov nasprotnih čezenj hruje. / Nenehoma peklenska burja jari; Pekel V, 30–31), vsi kritiki pa v ilustracijo uspešno izpeljane prepesnitve navajajo tercino, kjer Vergil ošteva Minosa:

Non impedir lo suo fatale andare:
vuolsi così colà dove si puote
ciò che si vuole, e più non dimandare

(V, 22–24)

Ne preči mu nikar usodne poti,
tako je volja tam, kjer je mogoče
vse, kar se hoče; to dovolj naj bo ti.

³ Prav tam, str. 468.

⁴ Prav tam, str. 469.

⁵ Alojz Rebula, *La Divina Commedia nelle traduzioni slovene, Ricerche slavistiche VIII* (1960), str. 230. Rebula na tem mestu le povzema mnenje Artura Cronia (*Ottone Župančič*, Rim, 1928, str. 116).

⁶ Alojz Rebula, str. 230 (Rebula namiguje tu na opis Cyranojevega nosu v Župančičevem prevodu).

Iz istega leta, kot je bil objavljen prvi Župančičev prevod Danteja, datira tudi prvi javno objavljeni prevod Aleša Ušeničnika – prevod tretjega speva v prozi je že objavil v *Domačih vajah*.⁷ V času Ušeničnikove objave je že izšel celoten Debevčev prevod Pekla (zadnji, XXXIV. spev, je izšel v *Domu in svetu* XXIV/12 (1911), str. 477–481) in prevod prvega speva Pekla O. Župančiča (*Slovan* XII (1914); str. 193–194). V nasprotju s slednjim, ki je svoje prevode Danteja objavil brez vsakršnih opomb, Ušeničnik napiše dve strani uvoda, prevod pa objavi z vzporedno objavo italijanskega originala in ga pospremi z opombami.

Ker ga praktično objavlja v svoji reviji, se suvereno in brez razloga poigra s prevajalci Danteja: o Koseskem pravi, da je moral trpeti strašne muke, trpi jih tudi bralec, ki se trudi z njegovimi prevodi. Župančiču navrže, da še ni prišel do peklenških vrat in ker se bliža šeststoletnica pesnikove smrti, se sprašuje, kaj bomo mi Slovenci, ko bomo ob obletnici brez prevoda Božanske komedije. Zato si dovoli retorično vprašanje: Ali bi ne bilo bolje, ko bi se Župančič lotil kar Vic ali Nebes?⁸ Na istem mestu se sprašuje, kaj je z Debevčevim itd., pomembnejši pa je drugi del njegove uvodne besede, kjer prizna, da je v prevajanje Danteja treba vložiti ogromno moči:

Zlagati tercin ni tako težko, dasi same ženske »rime« slovenščini manj prija, a prevajati italijanske tercine, celo pa tercine Divine komedije, tako bogate ne le najrazličnejših podob in najvišjih misli, temveč tudi pisanega znanja iz prirodoslovja, astronomije, zgodovine, filozofije in teologije, je časih silno težko. /.../ Glede vokalnega blagoglasja in bogastva se namreč naš jezik z italijanščino ne more meriti!⁹

Njegov prispevek je dragocen, ker poleg splošnih prevajalskih težav dodaja še samokritiko:

Da bi bili verzi kolikormogoče sami iz sebe umljivi, je časih kak verz zasuknjen kaka misel parafrazirana, časih tudi kak izraz dodan (tembolj, ker se po naše marsikaj krajše pove in tako nastanejo v verzih praznine). Na par krajih so prevajavca »rime« prisilile, da je morda nekoliko »pokoseskovo«, saj se je menda samemu Danteju časih godilo tako.¹⁰

V celoti gledano je njegov prevod uspel, še posebej s stališča celotne redakcije, čeprav mu še vedno manjka poetičnosti, je mestoma pretrd in prepust. Vendar, Ušeničniku je očitno ustrezal spev, kjer se imaginativni elementi umikajo poeziji s filozofskim razmišljanjem. V primerjavi z Debevčevim prevodom (ta ga je objavil v *Domu in svetu* XXXVIII/8 (1925), str. 272–274) naj bi bil Ušeničnikov prevod boljši zaradi filozofskih kvalitiet, to je natančnosti in jasnosti.¹¹

⁷ Njegovi prevodi XXXIII. speva Dantejevega Raja. – *Divina Commedia*, Zadnji spev, Čas VII/6 (1914), str. 472–485. – *La Divina Commedia*, 33. spev Raja, *Mladika* II/17–18 (1921), str. 270–272. Dante Alighieri, Molitev, Aleš Ušeničnik, *Izbrani spisi*, VI, Ljubljana, 1940, str. 283–284 (Raj XXXIII, 1–22; 25; 32; 36).

⁸ Čas VIII/6 (1914), str. 472.

⁹ Alojz Rebula, str. 232.

¹⁰ Aleš Ušeničnik, *Divina Commedia*, Zadnji spev, n. d., str., 473.

¹¹ Prav tam, str. 473.

Z Jožetom Debevcem (1867–1938)¹² dobimo Slovenci prvega dantologa po Matiji Čopu, in kar je še pomembneje – prvega prevajalca, ki je opravil integralni prevod Božanske komedije. Prevod prvega speva je pospremil z uvodno besedo, kjer je razložil tudi svoje prevajalske motive. Omenil je, da imajo Nemci že 20 celotnih prevodov Božanske komedije, in nadaljeval: »A pesnika naj bi prevajal pesnik! ‚Smo dolgo upali in se bali,‘ a ni se lotil prevoda noben pesnik; zato ne preostaja – če nočemo še čakati! – drugega, kakor da vzame nase to ogromno delo kak suhoparen filolog. Bodo vsaj zanamci imeli kaj za nami popravljati!«¹³ V opombi pod črto pa dodaja: »Sicer pa je največ kriv – ali pa nekriv, kakor hočete! – da se je baš sedanji prevajalec lotil dela, njegov dragi gospod kolega v Kranju, profesor dr. Fr. Perne, sam odličen poznavalec in ljubitelj Danteja, ki podpisanega že deset let naganja k temu delu in mu daje pogum.«

Pekel je izhajal v letih 1910–11, Vice od 1915 do 1920, Raj pa v letih 1921–25,¹⁴ vse v *Domu in svetu*, medtem ko prevajalec kljub upanju ni dočkal knjižne izdaje svojega dela.

Ob izidu prvega speva Vic je Debevec še razložil, kako si zamišlja, kakšen naj bo prevod:¹⁵

¹² Dr. Jože Debevec, pisatelj, dramatik, literarni teoretik in slovstveni zgodovinar, je študiral klasično in slovansko filologijo ter teologijo na Dunaju in v Gradcu. Duhovnik, od leta 1898 gimnazijski profesor v Kranju in na klasični gimnaziji v Ljubljani. Njegovo najpomembnejše delo je prevod celotne Božanske komedije, ki je izhajal v *Domu in svetu* v letih 1910–1925, in pa nedokončani prevod Vite nuove (*Dom in svet* L/5–6 (1937/38)); nič tega ni izšlo v knjigi. – Kako je prezrt njegov prevod Božanske komedije pa v novejšem času najlepše ilustrira leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost* (Ljubljana, 1982), ki niti z besedico ne omenja njegovega prevoda.

¹³ Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, prvi del: Pekel (prevod in opombe: Josip Debevec), *Dom in svet* XXIII/1 (1910), str. 38.

¹⁴ Poleg prevodov, ki so izhajali v *Dom in svetu* (glej Tone Perčič, Dante pri Slovencih, Bibliografija 1819–1970), so njegovi prevodi še izšli: Vhod v Pekel, *Slovenska čitanka za 4. razred srednjih šol* (Celovec, 1912), str. 225–226. – II., III., IV., V., XXXIV. spev Pekla, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih šol* (Ljubljana, 1921), str. 94–115. (I. spev, objavljen na tem mestu, je Župančičev prevod.) – Dante Italiji, iz IV. speva Vic, *Mladika* II/17–18 (1921), str. 274. – Dantejeva jama, iz XXVII. speva Vic, prav tam, str. 274. – Dantejeva prikazen sv. Križa, *Glasnik presvetega Srca Jezusovega* XXIV/3 (1925), str. 46–47 (Raj XIV, 97–111). – Mati deviška, *Vera in življenje* V/12 (1932), str. 1 (Raj XXXIII, 1–9). – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1935), str. 125–126 (Pekel III, 82–120). – Peklenski brodnik, *Naša zvezda* VII/1 (1936/37), str. 2. – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1939), str. 30–31 (Pekel III, 82–120). – Pot v raj, *Slovenec* 20. X. 1938, str. 9 (Raj, odlomki iz II., III. speva – vzeti iz poznejšega, predelanega Debevcovega rokopisa). – Dante trikrat po naše, *Jutro* XXII/263 (1941), str. 4 (Pekel, III. spev, prim. odlomkov Koseskega, Debeva in Župančiča). – Pekla prvi spev, *Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1942), str. 334–336; 337–340. – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in meščanskih šol* (Ljubljana, 1943), str. 21–22 (Pekel III, 82–120). – Dante Alighieri, Božanska komedija, I. del: Pekel, III. spev, *Slovenska čitanka za višje in srednje šole*, I. del (Gorica, 1947), str. 58–63.

1. bi moral izražati vso misel izvirnika, in samo tisto, nič svojega dodajati; pa tudi nič izpuščati zaradi – rim (zvestoba prevoda); 2. bi morala biti tudi slovenska beseda – pesniška, z vsemi lepotami (asonancami, aliteracijami, poudarki itd.) izvirnika. Tak prevod lahko čitaš v VIII. št. »Slovana« (1914), kjer je objavil Oton Župančič prvi spev »Pekla«. Čisto dobro pa tudi vem, da sam ne bom zmožgal prevoda: zato z iskrenim veseljem pozdravljam predlog monsignora A. Ušeničnika (Čas, 1914, št. 6, str. 473), kjer tako resnično pravi: »Česar ne zmore eden, bi morda zmoglo več moči.«

V nadaljevanju pozove A. Ušeničnika, naj mu s svojim znanjem pomaga: »Razdelimo si delo. Vse posredovanje prevzamem prav rad jaz. Samo da bomo l. 1921 tudi Slovenci svetu pokazali – celoten prevod Divine Comedie!«

Vendar je njegov predlog naletel na nerazumevanje in ob obletnici Dantejeve smrti smo še brez celotnega prevoda Božanske komedije.

Skromni, vztrajni in temeljiti prevajalec, ki se je sam označeval le za prevajalca filologa, kar je nedvomno preskromno, vendar so se njegovi kritiki le preradi pozivali na to oznako –, je ob zaključku svojega dela zapisal,¹⁶ naj bi bil njegov prevod le »kažipot« »v deželo duhov« (Prešeren), »v deželo sveto, deželo misli in želja, / kjer vedno jasno je nebo razpeto, / kjer mir in pokoj, sreča je doma!« (Stritar). Samo kažipot; zakaj kdor enkrat najde pot v to deželo, jo razgleduje z izvirnikom v roki. Zavzel pa se je, da bi prevod izšel v knjigi, kajti dokler ne izide v knjigi, ga po njegovih besedah ni. Debevec je pretirano skromen in njegova primerjava z Župančičem je nerealna. Toda avtor je potrditev te primerjave našel pri sodobnih kritikih: »Nekaj vrednosti imajo samo uvodi pred posameznimi spevi. Prevod niti za znanstvene namene ni poraben.«¹⁷ Res je, da ni bil noben Debevečev prevod objavljen v Resovem zborniku *Dante 1321–1921*, in avtor z grenkobo ugotavlja, da tisti, ki berejo prevode Danteja v čitankah, ugotavljajo: »Ne glede na lepoto pesniškega izraza pove Župančič isto *točneje, krajše in naravneje*.«¹⁸ Vsem tem trditvam bi se dalo tudi oporekati, res pa je, da je Debevec sam opravil izredno pionirsko delo že z interpretacijami, razlagami, uvodi in opombami k Božanski komediji, česar se nista lotila ne Koseski ne Župančič, a je pri branju prepotrebno. Zelo zanimiv je odstavek, kjer govori o prevajanju z metodičnega vidika: vsak spev je najprej natančno in razumljivo prevedel v prozo, potem pa je šele iskal pravo pesniško obliko. Držal se je Dantejevih tercijn in prevajal z ženskimi rimami. Velikokrat je imel težave z iskanjem tretje rime, potem ko je dve že našel, in čeprav jo je nekaj tednov iskal, je ni uspel najti, zato je moral isto povedati s parafrazo. Ob koncu je bil prepričan, da prevajalske možnosti niso izčrpane, če se le najde pravi človek. »Pazil sem, kar le mogoče, da se je vsak tercinski stavek (ki

¹⁵ Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, drugi del: Vice, *Dom in svet* XXVIII/1 (1915), str. 13.

¹⁶ Josip Debevec, Ob koncu prevoda Divine Comedie, *Dom in svet* XXXVIII/8 (1925), str. 275–277.

¹⁷ Prav tam, str. 276.

¹⁸ Prav tam, str. 276.

ga tvorita po dve in dve tercini) popolnoma kril z izvornikom in ne segal v naslednji stavek. Držal sem se tudi enajsterca vobče naglašujoč drugi, šesti ter deseti zlog, semtertja sem seveda uporabil svobodo romanske metrike.«¹⁹

Debevcu prevajalcu ni dala priznanja sodobna kritika, pač pa šele novejša. Priznavajo mu predvsem dobro jezikovno in književno kulturo, zaradi katere je vsak dvom v jezikovno zvestobo prevoda odveč.²⁰

Debevcu bi lahko očitali kroatizme ali zastarele izraze, za katere se vztrajno poziva na Pleteršnika, ali kopiranje Prešerna (Pekel XV, 93: *ch'a la Fortuna, come vuol, son presto* prevaja praktično s trinajstim verzom Prešernovega soneta *Čez tebe več ne bo, sovražna sreča* : Prešeren: *najprej me sreča gladi ali tepi*, Debevec: *pa Sreča naj me gladi ali tepi*), mogoče preveliko suhost, preprostost in trdoto tam, kjer je Dante blag, mehak in bolj veder, čemur bi se lahko tudi reklo premalo poetičnega elana in preveč trmoglave filološke zvestobe. Rebula svojo oceno Debevčevih prevodov zaključuje: »Čprav Debevec ni pravi virtuoz rime, se ji po drugi strani ne pusti tiranizirati.«²¹ Vsekakor je s tem obšel prvo veliko prepreko, ki je naši zgodnejši prevajalci Danteja niso. Danes pa lahko govorimo tudi o tem, koliko dolgujejo Debevcu kasnejši prevajalci Danteja, predvsem Alojz Gradnik in deloma tudi Tine Debeljak.²²

Ob Dantejevi šeststoletnici izide zbornik *Dante 1321–1921*, ki ga je založila tiskarna Kleinmayr-Bamberg v Ljubljani, izdal in uredil pa ga je dr. Alojzij Res (1893–1936),²³ isti zbornik pa je izšel še v italijanskem prevodu leta 1923 v Gorici (Giovanni Paternolli Editore). To je pravi knjižni podvig v času, ko je interes za Danteja pri nas še sorazmerno ozek in pomeni pravzaprav Resovo avtorsko delo. Poleg njegove spremne besede je na straneh lahko prebrati eseje naših in najbolj eminentnih tujih, italijanskih esejistov in dantologov.

¹⁹ Prav tam, str. 276–277.

²⁰ Alojz Rebula, *Divina Commedia nelle traduzioni slovene, Ricerche slavistiche VIII* (1960), str. 220.

²¹ Prav tam, str. 224.

²² V tem smislu je poučen tudi prispevek Andreja Capudra (*Dante v Domu in svetu, Dom in svet 1888–1988*, Celje: Mohorjeva družba, 1988, str. 65–68), ki je imel sam desetletno prevajalsko izkušnjo z Božansko komedijo, kjer navaja, da je Gradnik pri svojem prevodu uporabil 70% Debevčevih rim, prim. Niko Košir, Dr. Alojz Gradnik (*Iz spominov na sodobnike*), *Sodobnost* 1987, str. 70–78. Capuder pravi, da Tine Debeljak s svojim prevodom Božanske komedije (Buenos Aires, 1959) Debevca ni presegel, Župančič pa se mu je komaj približal. Pravi, da Debevcu mogoče res manjka enotnega navdiha, ki povezuje besede v stavek, stavke v periode, te pa v enotno zgradbo, vendar ceni njegove žlahtne, starinske izraze, bogato slovenščino, ki je urejena še po stari sintaksi, ne nazadnje pa tudi njegovo vestnost.

²³ Alojzij Res (1893–1936) je bil literarni zgodovinar. Gimnazijo in teologijo je končal v Gorici, študiral je slavistiko v Zagrebu in Ljubljani, doktoriral je 1922, zatem je študije nadaljeval še v Firencah in Benetkah. Bil je pomemben informator o južnoslovanskih kulturah v italijanskem prostoru (Leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost*, Ljubljana, 1982).

Zbornik je zbudil s svojimi prispevki številne domače in tuje odmeve.²⁴ Predvsem italijanski časopisi so se zelo pohvalno izrekli o njem (*Il Popolo*, 16. II. 1924), Italijani pa so čez vse poudarjali kulturno zблиžanje med narodoma. Posebej zanimiva je kritika Franceta Kidriča, ki je predvsem pohvalil Crocejev prispevek, v nadaljevanju pa se je omejil le na kritiko Josipa Puntarja, o čemer bo govor še kasneje.

Res v uvodu (str. IX) navaja razloge, zakaj je Dante aktualen, zakaj je človek izgubljen v zmaterializiranem svetu in naj bi si zatorej želel v višave duha (»Dante nam ni več samo človek umetnik, marveč simbol naše bridkosti in boleznega iskanja rešitve iz sužnosti materije.«) Gaetano Salvemini pregledno podaja zgodovinsko dogajanje v Italiji XIII. in XIV. stoletja, prispevek Scottija Gallaratija je posvečen genezi »dolce stil nuova« in Dantejeve Vite Nuove, poleg tega pa podaja izčrpen oris tiste dobe. Guido Mazzoni širše obravnava nastanek »dolce stil nuova«, se ustavlja ob Bonaggiunti, Guinizelliju, Cavalcantiju in drugih predstavnikovih šole. E. G. Parodi se ustavlja pri problemu svobode (»Divina Commedia je prvi in najsilnejši poem svobode duha.«)²⁵ in pravi, da se je v Božanski komediji človek povzpел do najvišjih vrhov duševnosti, kjer ne potrebuje več vodnikov. Benedetto Croce govori o Dantejevi podobi, temperamentu in karakterju, kot ga lahko naslutimo iz njegove poezije, v kateri je vse uravnoteženo v harmoniji, tako da nam ostane samo »poezija brez pridevnika«, ki jo sprejemamo »z vedno poživiljenim trepetanjem in veseljem«.²⁶ O Ušeničnikovih pogledih bomo govorili natančneje v naslednjih poglavjih, Debevec natančno pregleda slovanske prevode Danteja. Župančič objavlja peti spev Pekla, prispevek Josipa Puntarja (Dante in problem Prešernove »nove pisarije«) pa je od vseh najbolj sporen in slabo urejen, zato se je moral Kidrič kar dvakrat potruditi v Ljubljanskem zvonu, da je za silo

²⁴ O zborniku so pisali: Josip Debevec, *Čas* XIX (1924/25), str. 80–85; France Kidrič, *Ljubljanski zvon* XLV/10 (1925), str. 629–633; št. 11, str. 691–694; Josip Debevec, *Slovenec* LII/80 (1924), str. 5; Giuseppe Ellero, *Il Popolo*, 1924, št. 39, str. 3; Iso Kršnjavi, *Die Drau* VI/28 (1924), str. 3; Iso Kršnjavi, *Vijenac* II, 1924, III/6, str. 198–199; Aurelio Palmieri, *L'Europa Orientale* IV 3 (1924), str. 172; Alojzij Res, *Goriška straža* VII/69 (1924), str. 3; Lovro Sušnik, *Dom in svet* XXXVII (1924), str. 139–140; Vinko Vitezica, *Srpski književni glasnik*, Novi Sad, XIII (1924), št. 6, str. 472–476; Lamberto Naldini, *I nostri quaderni* (Lanciano), 1924, str. 65–73; *Corriere della Sera* 7. 3. 1924; *Giustizia*, Milano, 10. 2. 1924; *Il Mondo*, Rim, 20. 2. 1924; *Lavoro*, Genova, 28. 2. 1924; *La Nazione della Sera*, Firenze, 6. 3. 1924; *Idea Nazionale*, Rim, 22. 7. 1924; *Il Popolo*, Rim, 16. 2. 1924; *Il Resto del Carlino*, Bologna, 23. 3. 1924; *Corriere di Venezia*, 16. 2. 1924. *Il Secolo*, Milano, 25. 6. 1924; *Bollettino bibliografico mensile di Bottega di Poesia*, Milano marec, 1924; *Il Marzocco*, Firenze, 18. 5. 1924; *Italia che scrive*, Rim, maj 1924; *La nuova rivista storica*, Milano, junij–julij 1924; *Rivista d'Italia e d'America*, Rim, maj–junij 1924; *Il Bollettino Dantesco*, Firenze, 1924; *Il Concilio*, Foligno, 15. 3. 1924; *La Critica politica*, Rim, marec 1924; *Civitas*, Milano, februar 1924; *Civiltà cattolica*, Rim, julij 1924. *La Cultura*, Roma, februar 1924; *Nuova antologia*, Rim, marec 1924.

²⁵ N.d., str. 46.

²⁶ N.d., str. 54.

omejil nekatera pretiravanja iz Puntarjevega razmišljanja. Tudi o tem bo še govor, saj Puntarjeva disertacija kljub svoji kontestabilnosti prinaša dragocene prispevke o Dantejevem vplivu na Prešerna; ima pa vsaj eno napako: preobširna je in preveč se izgublja v nepotrebnih digresijah, obsega pa kar polovico zbornika (str. 95–260). Vojeslav Mole se je v članku o Dantejevih vplivih na poljsko romantiko močno omejil, saj, kot pravi, bi lahko o tem napisal knjigo, poudaril pa je Dantejev vpliv na Mickiewicza, Krasińskega in Słowackega. Študija Milka Kosa je dragocena za vsakogar, ki raziskuje italijanske vplive v Jugoslaviji in je spisana z veliko mere znanstvene treznosti: ko analizira vplive in odzive na hrvaško in srbsko kulturo v Božanski komediji, pa so ti odlomki za nas naravnost instruktivni še danes. Vittorio Rossi se je omejil na patriotske in politično socialne motive Božanske komedije, poudarja predvsem pesnikovo moralno držo in ga dobesedno naziva apostol – ne samo italijanskega naroda, ampak vsega kulturnega sveta. Na zadnjih straneh je esej Franceta Steleta o podobah, ki jih objavlja almanah (med njimi tudi Giottovo in Delacroixovo reprodukcijo portreta Danteja), A. Res pa daje na zadnjih straneh pregled najvažnejših in najdostopnejših dantoloških del.

V *Domu in svetu* 1937/38 izidejo tudi prva poglavja Dantejeve Vite Nuove, prvih XIV poglavij (vseh je XLII) izpod prevajalskega peresa Jožeta Debevca, ki mu je smrt preprečila, da bi to delo pripeljal do konca. Prevod odlikujejo iste kvalitete kot njegovo Božansko komedijo: zvestoba originalu, včasih je v proznih odstavkih preveč filološki in zato pikolovsko pretrd, medtem ko pesmi ne naredijo slabega vtisa, četudi jih primerjamo s sodobnejšimi prevodi Cirila Zlobca.²⁷

V delu *Problem Dantejeve Beatrice* Stanko Leben podaja zanimivo izjavo Debevca, ki je prav takrat prevajal Vito Nuovo, delo pesnika, ki mu je ostal zvest do smrti.²⁸

Težko je, težko, a bi že šlo, samo če bi človek vedel, kaj je s to Beatrice. Tako me moti in bega, da ne morem zadeti pravega tona. Včasih se mi dozdeva, da je vse skupaj samo alegorija, potem pa spet ravno nasprotno. Kako naj potlej dobro zastavim, ko pa imam ves čas občutek, kakor bi stal na gibljivem pesku, ki mi nikjer ne da trdne opore?...

Potem poprosi Lebnna za knjige, ki bi mu pomagale razrešiti to dilemo (Voslerja *Philosophischen Grundlagen zum süßen neuen Still*, Rossijevo *Dolce stil nuovo*, Madonnetovega *Dante teolog* in še mnoge druge, I. Del Lunga, Gargana, A. D'Ancona, Scherilla in Moora.)

Prevajalec je s svojim delom dosegel določen namen: k nam je uspešno prenesel Danteja in dokazal – in tudi povedal – da se ga da prevajati, vendar naj bi se tega dela lotil pesnik. S svojim delom pa je bil istočasno tudi izziv za vse tiste, ki so bili mnenja, da se da Danteja bolje prevesti. Če je Zlobčev celoten umetniški vtis večji, potem v primerjavi z Debevcom izgublja v besedni doslednosti.²⁹ Debevec je od

²⁷ Alojž Rebutla, n. d., str. 225.

²⁸ Ljubljana: *Modra ptica*, 1940, str. 60–61.

²⁹ Prim.: Alojž Rebutla, n. d., str. 234.

svojih prevodnih začetkov nedvomno napravil napredek: zadnji prevodi Danteja komajda še dajejo vtis, da jih ni prevajal pesnik.

Kmalu za Debevčevimi prevodi Vite Nuove v *Domu in svetu*, dobimo Slovenci še eno pomembno delo: to je Gradnikov izbor *Italijanska lirika*,³⁰ ki naj bi nas rešil vsaj enega velikega zaostajanja v kulturi, ki nam je bilo celo izrecno očitano.³¹ Gradnik je opravil pionirsko delo: prevedel je pesmi 83 italijanskih pesnikov in skupaj 236 njihovih pesmi, med njimi tudi enajst Dantejevih sonetov.

Gradnik (1882–1967) je sprva odklanjal Italijane, mirno pa je sprejemal Nemce. D'Annunzia, Pascolija in Carduccija je spoznal šele leta 1907 na začetku službene odisejade v Krminu. Janko Kos³² je mnenja, da je nanj vplivalo starejše klasično pesništvo, Dante, Michelangelo, Foscolo, D'Annunzio in vrsta drugih.

Njegovi prevodi so v naši kritiki dobili različne ocene, vendar so mu Italijani ob izidu antologije napisali pohvalne ocene.³³ Slovenski kritiki so praviloma bolj zadržani,³⁴ sicer govorijo o najvišjih ocenah, kadar gre za Gradnikovo izvirno poezijo, ko pa gre beseda o njegovih prevodih, pa so manj radodarni s komplimenti.

Vsak prevod je izziv tudi pesnikom kritikom, ki naj se dokažejo, da so pri nalogi lahko uspešnejši. Original je konec koncev samo eden, medtem ko je prevajanje dinamično opravilo (Župančič je svoje prevode cizeliral deset let in več in še potem jih je spreminjal; mnenja sem, da so nekateri njegovi neobjavljeni italijanski prevodi celo boljši od objavljenih).

Za Gradnika velja tisto, kot za druge prevajalce: nekje mu je bolj uspelo (Rebula hvali njegovo »aristokratsko senzitivnost«),³⁵ drugje mu je bolj spodletelo kot drugim. Tudi Župančiča v primerjavah ne kaže hvaliti brez zadržkov.

Iz leta 1935 je še en fragment prevoda, ki je bil objavljen v *Jutranji zarji* (XXVI/6 (1935/36), str. 256–257),³⁶ naslovljen kot *Spev device Marije*, podpisal pa ga je

³⁰ Alojz Gradnik, *Italijanska lirika* (Ljubljana, 1940).

³¹ Na resnično porazno poznavanje italijanske književnosti nas je opozoril Bartolomeo Calvi v *Riflessi della coltura italiana fragli Sloveni, Convivium* 1° (sept.–31. okt. 1931), str. 706–734. Do tistega časa je Calvi naštel 24 del, ki so bila v celoti prevedena v slovenščino. Danes je stanje samo malo boljše in o tem je avtor tega članka napravil celo krajšo analizo (Od Pascolija do Magrellija, *NR* XXX/16 (1984)). Sicer pa objavil tudi bibliografski pregled (Bibliografija prisotnosti italijanske književnosti pri nas, *Slava* IV/1 (1989), str. 88–107), kjer podatki potrjujejo, da smo se sicer popravili, naši zaostanki pa so vseeno še ogromni.

³² Janko Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1987), str. 197–199.

³³ Franc Zadavec, *Alojz Gradnik* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1981), str. 85. Slabo pa je prevode Michelangelovih sonetov ocenil A. Ocvirk, ki je menil, da so »suhi in formalno okorni« (prav tam, str. 62). O pohvalnih ocenah Gradnikovih prevodov med drugim piše tudi Marijan Breceelj v Alojz Gradnik, poeta fra due mondi (*Studi Goriziani* XXXIII/1 (1963), str. 45–61, navedbe so na strani 55).

³⁴ Alojz Rebula, n. d., str. 237.

³⁵ Alojz Rebula, prav tam, str. 237.

³⁶ *Jutranja zarja* je rokopisna edicija, ki jo hranijo v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

Črtomir, kar naj bi bil psevdonim Janeza Remica.³⁷ Prevod je dober, gladek, vendar ima mogoče preveč molitvenih in premalo pesemskih vzorcev.³⁸

V prvo polovico tega stoletja datiramo recepcijo Danteja s strani nekaterih naših pesnikov, nekaj od njih jih je bilo celo pod delnim Dantejevim vplivom.³⁹ Vzori sicer še naprej ostajajo pretežno severni in vzhodni, kar se je izkazalo že v drugi polovici prejšnjega stoletja.

Na Murna in Ketteja Dante po vsej verjetnosti ni vplival. Posredno omembo Danteja najdemo samo v dveh Murnovih pismih Fanici Vovkovi, ki pa nimata nikakršne resnejše teže za pesniško ustvarjanje.⁴⁰ Tudi o vplivu Danteja na Župančiča ni lahko govoriti – od vseh, ki pesnijo po letu 1990, ga literarni zgodovinarji brez rezerve pripisujejo le Gradniku. Neprimerno večji je sodoben vpliv futurizma (Podbevšek, Kosovel). Srečko Kosovel je imel z Dantejem nekaj več stika. V pismu sestri Karmeli piše, da bere Dantejeve Vice, in dodaja tudi veliko oceno pesniku,⁴¹ dve leti kasneje ga omenja kot enega štirih stebrov italijanske literature.⁴² V njegovi zapuščini se je celo ohranila neobjavljena pesem, kjer se Dante pojavlja

³⁷ O prevajalcu ni mogoče dobiti podatkov ne v *SBL* ne v leksikonu *Slovenska književnost* Cankarjeve založbe.

³⁸ Spev devici Mariji citiram v celoti, ker je dantološki literaturi neznan:

Hči svojega Sinù, devica-mati,
ponižna in vzvišena nad stvarstvo,
bila od vekomaj si v zarji zlati.

Iskaži se kot sončna luč, Marija,
pomagaj nam z ljubeznijo, pravico,
studenec upanja, ki v nas se zlija.

Ti ona si, ki nad človeško carstvo
Te je povišal Stvarnik naš v nebesa,
za trud prejela si posebno varstvo.

Le v Tebi vsak ima priporočnico,
ki daješ mu vsega, kar vdano prosi;
mi hočemo za svojo Te kraljico!

In ljubeznivost Tvojega telesa,
ki je iz njega rojen bil Mesija,
je vzkliła kot cvetlica brez slovesa.

Dobrotljivost nam Tvoja roka nosi,
in če kdo hoče še tako veliko,
še bolj srce mu svojo milost trosi.

Bogù in zemlji si v največjo diko,
vse, kar je dobro, najdemo na Tebi:
usmiljenje, pobožnost in odliko.

³⁹ Prim. Janko Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*.

⁴⁰ »V Nedeljo 4. febr. 900«. »Nocoj je 'Dantejev pekel', maškarada, gospa Tavč- me skoro odbija s svojim vsem, in jaz iščem zopet družbo prijateljev. Oprôsti tej grdi pisavi in bodi pozdravljena od udanega Ti Jos. Murna« (Josip Murn, *Zbrano delo*, II, Ljubljana: DZS, 1954, str. 161). V pismu Fanici Vovkovi (dat.: 7. II. 00) pravi v zadnjem odstavku (pismo se nanaša na prejšnje): »V Dantejevem peklju je bilo vse polno Mefistov, rudečih Faustov in črnih Margaretk. Vsi oni, ki so šli zvečer notri in so bili navzoči, šli so zjutraj v svojem času domov...« Murn je Fanico Vovkovo spoznal 1898, ko je bil med počitnicami nekaj časa tudi na Bledu. Vseh ohranjenih pisem je 19. Dantejev pekel, ki ga omenja, pa je bila maškarada pevskega društva Ljubljana, 6. februarja je o tem poročal *Slovenski narod*.

kot širši hrepenenjskoidentifikacijski motiv, ki pa je zaključen z negativnim predznakom. Pesem ni datirana.⁴³

Preko Kosovelove korespondence lahko izvemo, da Podbevšek Danteju ni pripisoval posebne cene.⁴⁴

⁴¹ (dat.: Pond. 12./III. 1923): »Sedaj berem Dantejev: Purgatorio, veličastno je in veliko. Silne vizije, močne ideje; škoda, da je tak sholastik. Toda bil je velik umetnik; velik filozof.« (Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III. knjiga, I. del, Ljubljana: DZS, 1977, str. 488). – Anton Ocvirk dodaja, da ni jasno, ali je bral izvirnik ali prevod. (n. d., II. knjiga).

⁴² 9. odstavek Dnevnika (15. VII. 1925): »Italj. bahačem / Ne vi gospod pref. ne vi gospod karab. niste naredili ene stopinje, enega koraka za kulturo s katero se ponašate. Ko bi vi ustvarjali kulturo, ne bi imeli ne Petrarca, ne Danteja ne Michelangela, ne Leonarda. Vaša kultura je samo eno: ubijati kulturo« (Srečko Kosovel, *Zbrana dela*, III. knjiga, str. 712).

⁴³ Srečko Kosovel, *Zbrano delo* (Ljubljana: DZS, 1946), str. 433:

Pesem

Nekoč je živel Dante,
o, to je bil velik poet,
bednega, zaničevanega
danes pozna ga ves svet.

I jaz sem imel Beatrice,
a kam, a kam je odšla?
Ne znam, ne morem v nebesa,
sam sem sredi pekla.

Beatrice ga je pripeljala
od pekla preko vic do nebes,
Božanska komedija dala
mu je svetoven sloves.

Komedijo res sem doživel,
čeprav je spisal ne bom,
in če – naj končam z nebesi? –
Ne, jaz bom končal s pekлом.

Nekateri literarni zgodovinarji domnevajo, da se je, ko je pisal Tragedijo na oceanu, inspiriral tudi pri Danteju, še posebej na Haronov prizor v Peklu (prim. Franc Zadravec, *Srečko Kosovel 1904–1926*, Koper: Lipa; Trst: ZTT, str. 106). – Sicer pa Anton Ocvirk dobesedno pravi: »V prvi in peti pesmi našega cikla (Tragedija na oceanu, op. avt.) in sploh v celotni pesnitvi je čutiti samosvoj odsvit Dantejeve 'Božanske komedije', pravzaprav njegovega 'Pekla', še posebno tretjega speva.« Takoj pa dostavlja, da se Kosovel, »umetnik, kakršen je bil, seveda ni prilepil meni nič tebi nič na 'Božansko komedijo', marveč je samostojno preoblikoval vse, kar ga je pri Danteju pretreslo.« (Franc Zadravec, n. d., str. 113).

⁴⁴ V pismu Josipu Ribičiču (9. XI. 22) Kosovel omenja Podbevška: »Podbevšek je 21. oktobra 1922 nastopil na literarnem večeru v Mestnem domu s predavanjem, ki je po naslovu obetalo marsikaj. Vendar ni bilo v njem nič drugega kot zbadanje na levo in desno ter prisiljeno duhovičenje. Sodeč po poročilu v SN 29. oktobra, je ozmerjal vse velike pesnike in pisatelje od Danteja, Tassa in Shakespeara do Goetheja in Tolstoja z 'degeneriranci in tepci', ker se niso znali 'vrteti ob stenah kroga', zato pa pohvalil na vse pretega neznane zastopnike večne internacionale. Razburjenje je doseglo vrh, ko na vprašanje, kaj je po njegovem umetnost, ni mogel odgovoriti in se je skušal izviti iz zagate s praznim izgovorom, da naj se poslušalci sami med seboj pomenijo o stvari, češ: kaj to njemu mar. Poslušalci so osupli, predavatelj pa jo je lahkinih nog odkuril iz dvorane, ko se nekateri zahtevali, naj jim vrne denar« (Srečko Kosovel, *Zbrana dela*, III, str. 1160).

V Cankarjevem romanu *Milan in Milena*, ki je novoromantičen, erotičen tekst z dekadencijskimi potezami in s temo hrepenenja v središču, se srečamo tudi z omembo Danteja, ki sicer sama po sebi ni posebno zgovorna in je bližje shemam, ki so značilne za drugo polovico XIX. stoletja. Zanimiva pa je po svoji asociativni navezi,⁴⁵ o kakšnem večjem vplivu Danteja pa je pri Cankarju težko govoriti.

Pot si je začela pogumneje utirati tudi slovenska dantologija. Leta 1940 izide delo prof. Stanka Lebena *Problem Dantejeve Beatrice*, ki je bila do Rebulove disertacije tudi naše edino delo s področja dantologije.⁴⁶ Slovenski prostor je študijo sprejel, o njej pa je pisal celo italijanski tisk.

V uvodu se avtor dokaj obširno zadrži pri genezi umetniškega dela na primeru nastanka Goethejevega *Wertherja*. Na tem primeru zariše razmerje med poezijo in življenjem. Leben zagovarja tezo, da so biografski podatki eno, umetnina pa drugo: pesnik lahko vzame nekaj iz resničnega življenja, vendar z ustvarjalno močjo preoblikuje lik tako, da nam za njegovo razumevanje biografsko-zgodovinski podatki kaj prida ne pomagajo. »Pesnik ali pisatelj, ako je resničen umetnik, ne posnema, se neposredno ne izpoveduje, ampak ustvarja.«

Vse to se izpostavi kot problem, ko avtor pride do Beatrice, Dantejeve oboževanke: stoletja raziskovalnega dela so rezultirala v nasprotnem od zelenega: pojem Beatrice je še bolj neznan in nedosegljiv, kot je kdajkoli prej bil. Pomanjkanje biografskih podatkov in pa mogočna Dantejeva alegorija sta raziskovalce postavila pred nerešljivo uganko: ali je Beatrice sploh živela in če je, ali je primerljiva z angelsko podobo iz Dantejevih pesmi. Mogoče pa gre samo za pesniško izmišljijo, predpostavljajo drugi, le za fiktivno osebo kot daljni odmev na trubadurske oboževanke. Zoperstavili sta si tako realistična in idealistična šola.

Leben opiše dilemo s primeri iz svetovne literarnozgodovinske zakladnice. Citira Moora, ki je težave s tem problemom povzel s temi besedami:

It should be noted in passing that, speaking roughly, the main difficulty of the symbolist and idealist theories lies in the apparently hard facts and often minute personal details

⁴⁵ Ivan Cankar, *Zbrano delo*, XX (Ljubljana: DZS, 1974), str. 176: »Zasmejala se mu je v obraz, v njenem penečem smehu pa je bilo do vrha sovraštva in zaničevanja. / 'Ne duša, temveč telo! – Kaj me brigata Romeo in Julija, pa Julija in Prešeren, pa Dante in njegova onega, Beatrice ali kaj! Dovolj! Dovolj! Dovolj!«

⁴⁶ Stanko Leben, *Problem Dantejeve Beatrice: uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku* (Ljubljana: Modra ptica, 1940), 102 str. Stanko Leben (1897–1973), publicist, prevajalec, literarni kritik in zgodovinar. Prevajal je iz francoščine, angleščine in italijanščine, med njegova najpomembnejša dela se uvršča prevod Cervantesovega Don Kihota in zgoraj omenjena razprava. Recenzije Lebnevega dela so napisali: Vladimir Bartol, *Modra ptica* XII/1 (1940/41), str. 27–28. – Božidar Borko, *Ljubljanski zvon* XXI (1940), str. 286. – Andrej Budal, *Ljubljanski zvon* LX/11–12 (1940), str. 612–613. – Silva Trdina, *Dejanje* 1941, str. 119–120. – Slovenski prispevek k proučevanju Danteja, *Jutro* XXII/108 (1941), str. 4 (omenja, »da je pred tedni o Lebnovi knjigi poročal 'Meridiano di Roma'«).

occurring in the Vita Nuova, whereas the main difficulty of the Realist lies in the mystical language applied to Beatrice, and the exalted position assigned to her in the Divina Commedia.

Leben komentira izjavo kot »naivno«, dodaja pa, da se dandanes »večina dantologov nagiba k realističnemu pojmovanju Beatrice« (str. 68).

Dante je sledil nauku Tomaža Akvinskega, ki je zagovarjal tezo, da je treba knjige Stare zaveze razlagati in umevati na štiri različne načine: dobesedno, alegorično, z moralnega vidika in v anagoškem smislu, kar pesnik navaja tudi v Conviviu II (I) in dodaja, da je tudi dela pesnikov treba umevati na te štiri načine (str. 72–73). Croce je dilemo razrešil tako, da je metodo, ki stika za alegorijami, krstil za popolnoma zgrešeno (str. 80). Čim bolj poteka delo v to smer, toliko bolj je jasno, da ne vodi k prepričljivim in plodnim zaključkom. Če pisatelj alegorije ni nikjer točno razložil, potem pridemo v najboljšem primeru do razlage, ki pa se nikoli ne spremeni v gotovost, »kajti za gotovost je v strogem pomenu besede potreben 'ipse dixit'« (str. 80). Leben pa Croceju pritrjuje z besedami: »Alegorija nikoli ni bila nič živega. Alegorija in živ umetniški lik sta dve stvari, ki se izključujeta. Če bi bila Beatrice, kakor hočejo simbolisti, le alegorija, samo simbol, potem bi bila 'Vita nuova' zdavnaj delila usodo popolne pozabe z vsemi drugimi srednjeveškimi alegoričnimi pesnitvami« (str. 83). Leben opozori na De Sanctisa, ki je Danteja označil kot »prvo fantazijo modernega sveta«, kot prvega, »ki ima po starih Grkih v najvišji meri poglavitno zmožnost pravega pesnika, fantazijo«. Toda ne domišljijo, ki zna izrisati le lepo podobo – fantazija je moč ustvarjanja. Avtor zaključuje, da v Beatrici ne kaže iskati le njene zgodovinske eksistence, ne zgolj alegorične podobe in njihovega skritega smisla, pač pa umetniški pesniški lik, ki ga je ustvarila Dantejeva fantazija. »Niso Beatrice, ki ustvarjajo pesnike, marveč narobe: pesniki ustvarjajo Beatrice« (str. 92).

Prva Lebnova razprava s področja dantologije pa datira že v leto 1923, ko je pod naslovom Nova pota v dantologiji v reviji Čas⁴⁷ objavil recenzijo knjige D. Miguela Asina Palacios, *La Escatologia Musulmana en la Divina Commedia* (Madrid: Estanislaó Maestre, 1919). V njej avtor razpravlja o podobnosti med *Divino Commedio* in deli filozofa Abenmasarra in pa mistika iz Murcie, Abenarabbija, *Fotuhāt*, ki bi Danteju naravnost lahko služila za zgled pri pisanju Raja. Lahko da se je Dante vzoroval po legendah o Mohamedu, ki pripovedujejo, kako se je spustil v pekel, potem po Razpravi o odpuščanju Abulala el Maarija. Podobnosti se mnogotere, vsebinske in formalne: pri Abenarabbiju se pekel spušča v sedmih krogih, med katerimi se vije steza, vice so gora, ki je razdeljena na 50 sob, zemeljski raj je razkošen vrt in ga imenujejo Adamova gora, lociran pa je na Cejlonu. Za Beatrice naj bi se vzoroval po »mistični nevesti«, ki po muslimanskem verovanju pride po človeka, ko ga odpelje v raj. Pozitivnih dokazov, da bi se Dante vzoroval pri Arabcih, ni – res pa se je posluževal del arabskih astronomov.

⁴⁷ Stanko Leben, Nova pota v dantologiji, Čas XVII (1923), str. 50–59.

Nekakšna možnost bi bila le, da bi kaj takega iz Španije prinesel Brunetto Latini, a tudi to ni dokazano.

Aleš Ušeničnik je v Resovem zborniku udeležen s traktatom Dante in filozofija,⁴⁸ v katerem s citati iz Božanske komedije ilustrira Dantejeve filozofske vzornike. Njegovi vzori so tako antični kot srednjeveški, osnovo pa tvorijo nauki Tomaža Akvinskega. »Njegova filozofija je sholastična filozofija tedanje dobe, a čudovito je, kako si je Dante to filozofijo osvojil, kako se je vglobil v nje probleme ter jih v svoji veliki pesnitvi umetniško obdelal« (str. 60). Ušeničnik potem opozori na njegove sholastične izraze, na njegova sholastična logična načela, dotakne pa se tudi spoznavne teorije: »Naš um more dobivati spoznave le po čutih. Prvi vir spoznanja je izkustvo. Vendar more um spoznati tudi nadčutne resnice. Skepticizem ni upravičen. Seveda brez logičnega mišljenja ni mogoče do resnice. Na um vplivajo tudi čustva in ga lahko zavedo. Tako nekateri blodijo ne vede ne kod ne kam. Če pa človek resno hrepeni po spoznanju, bo tudi prišel k resnici« (str. 61). Nadaljuje o tem, kako lahko človek spozna Boga, da ima zato fizične in metafizične dokaze, potem zavrne Averroesa, ki je panteistično tolmačil Aristotela, da je le en um v vseh ljudeh (str. 62, citira Vice IV, 1–6, in na tem mestu tudi sv. Tomaža), potem Platona, ki je učil, da so v človeku tri duše (str. 62), nakar se ustavi še pri vprašanju volje in svobode in pri Dantejevih etičnih načelih. Ko se dotakne vprašanja sociologije, preide na Dantejevo Monarchio in politična vprašanja, za konec pa se posveti še Dantejevi filozofiji o Bogu in blaženstvu v Bogu: »Bog je kakor luč, ki žari iz nebroj stvari, a je sama v sebi večno ena; kakor zrcalo, ki se je razdelilo na tisočero zrcal, a je samo v sebi eno in nerazdeljeno kakor prej« (str. 65). Ko omenja Danteja teologa, pohvali zlasti njegove verze o Materi božji: »Spev o Materi božji je tak, da ga nima enakega svetovna literatura« (str. 67). Vse veliko umovanje in bojevanje zoper človeški element v cerkvi pa ni zmotilo Danteja, da ne bi umrl kot »ponižen tretjerednik sv. Frančiška« (str. 67).

O Jožetu Debevcu prevajalcu smo že pisali. S svojimi uvodi in komentarji posameznih spevov pa si zasluži tudi naziv dantologa: mnogo let za pionirjem Dantejevega prevajanja sta takšno delo opravila spet Niko Košir in Andrej Capuder.

Ko je bil Debevec leta 1915 sredi prevajanja Vic, ga je obiskal in intervjuval novinar tržaškega časopisa *Lavoratore*, povzetek tega članka pa je prinesel tudi ljubljanski *Slovenec*.⁴⁹ V tem pogovoru je Debevec, ki je bil sredi prevajanja VII. speva Vic, izrazil upanje, da bo prevod dokončan v celoti do leta 1921, o Dantejevem delu pa je rekel: »Zdi se mi, kakor da njegova dela niso plod človeškega uma in ravno s svojim prevodom hočem svoj narod seznaniti s tem vzvišenim delom.«

Omenili smo že, da je Debevec spremljal tudi nastajanje Dantejevih prevodov pri drugih slovanskih narodih in da je o tem napisal izčrpen esej za Resov zbornik

⁴⁸ *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921), str. 57–67.

⁴⁹ Pogovor s prevajalcem Danteja, *Slovenec* XXXLIII/156 (1915), str. 3.

Dante 1321–1921. Pri svojem prevajanju se je posluževal tudi prevoda Isa Kršnjavega, ki ga je v Zagrebu leta 1915 izdala Matica Hrvatska.⁵⁰ Prevod je po ocenjevalčevem mnenju dober, lepo razložen s komentarji in zvest originalu (Kršnjavi ga je prevedel v prozo). Da pa članek le ne bi bil pretirano aklamativen, pa poskrbijo Debevečeve pripombe, ki se tičejo nekaterih mest, kjer bi kazalo prevod popraviti, vendar gre le za malenkostne spremembe.

Leta 1921 izide v *Slovencu* članek izpod peresa istega avtorja, z naslovom *Kaj je Dante Italiji, človeštvu, katoličanstvu?*⁵¹ V njem Debevec najprej poudari Dantejeve zasluge v prizadevanjih za enotni slovstveni jezik in za zedinjenje Italije. Ustavi se ob Božanski komediji, ki jo Debevec imenuje tudi Danteida, kajti pesnitev naj bi bila izraz vsega Dantejevega življenja.

Pri pisanju članka se je verjetno naslanjal na evropsko literarnozgodovinsko literaturo in tam je verjetno tudi našel misel, da je bil Dante prvi v evropski literaturi, ki je izpostavil svoj individualizem. Zadrži se pri njegovem pesniškem mojstrstvu: »V Peklu je poetov glas patetičen, v Vicah mirno-otožen, v Raju vzhičen; Pekel zveni kot tragedija, Vice kot elegija, Raj kot himna.« In nadaljuje: »Dantejeva vera ni bila samo stvar uma, ampak še bolj srca«; Debevec se še ozre na priložnostno okrožnico papeža Benedikta XV. in na Carduccija, ki je dal slovo semitskemu bogu (»Addio semitico nume!«), in posvari pred porajajočim se brezboštvom.

Za šeststoletnico Dantejeve smrti napiše Debevec za *Dom in svet* daljši članek z naslovom *Načrt uvoda k Divini Commedii*.⁵² V začetku ga predstavi kot pesnika miru in navrže, da bi njegova Divina Commedia morala odprta ležati pred odposlanci svetovne mirovne konference. V nadaljevanju se Debevec ustavi ob točkah, ki so po njegovem mnenju pomembne za razumevanje Dantejevega dela: to je njegov jezik, ki je bil v pesnikovem času drugačen, politične in socialne razmere v Evropi in v Italiji pred 600 leti, tedanje cerkvene razmere, srednjeveški teater (misteriji), takratne popularne vizije onstranstva in v tem smislu tudi leposlovne vplive (*Tesoretto*), prepород verske misli in verskega čustvovanja v XII. in XIII. stoletju (novi samostanski redovi: cistercijanci, dominikanci, frančiškani), vplivi trubadurske lirike in dolce stil nuova, vplivi srednjeveške sholastične poezije, nakar bi bralec moral še poznati različne vede tiste dobe, predvsem tedanjo astronomijo in konec koncev tudi pesnikovo življenje.

V Ušeničnikovem *Času* pa je naslednje leto objavil esej Dante kot pesnik.⁵³ Sestavek začenja s podobnimi mislimi kot leta 1921 v članku *Kaj je dal Dante Italiji, človeštvu, katoličanstvu*, le da je tu rahlo korigiral biografske navedbe.

⁵⁰ Josip Debevec, Kršnjavi Iso: Dante Alighieri, Božanstvena komedija, Treći dio: Raj. *Dom in svet* XXXI/3–4 (1918), str. 102.

⁵¹ *Slovenec* XLIX/208 (1921), str. 1–2.

⁵² *Dom in svet* XXXIV/10–12, str. 201–204.

⁵³ Josip Debevec, Dante kot pesnik: Ob 600-letnici njegove smrti, *Čas* XVI/1 (1922), str. 3–19.

Nadaljuje z opisom njegovega pogreba in komentarjem pesnikovega someščana Giovannija Villanija, izraziteje pa se tokrat ustavi ob pesnikovi patriotski misli in potrka še na našo – ter polemizira z italijanskim šovinizmom. Debevec se razpiše o genezi Božanske komedije in jo vzporeja z nastankom Prešernovega *Krsta* (Prešernov dvojni poraz: zakon z Julijo 1834, Čopova smrt). Poudari, da je Dante s svojim delom hotel »transumanar l'umanità«, prečlovečiti človeka z vero, upanjem, ljubeznijo, z umovanjem in razumnim delovanjem ter s preišljevanjem nadnaravnega reda. Debevec razloži tudi formalno razvrstitev in ji doda ilustracijo Dantejeve arhitektonike v Božanski komediji, konča pa z mislijo, da je Dante postavil v pekel »marsikoga po krivici (objektivno!), npr. papeža Celestina V., ki ga katoliška Cerkev časti kot svetnika«.

Debevečvo predavanje Frančišek in Dante, objavljeno v *Novi reviji* leta 1923,⁵⁴ je opozorilo na zasluge Frančiška Asiškega za Dantejevo delo. Primerjave Debevec ni zastavil v literarnozgodovinskem pomenu, pač pa v biografsko-afirmativnem smislu brez potrebne znanstvene kritičnosti. Tako naj bi »Frančišek vse svoje žive dni živel v duhu viteštva in trubadurstva«, kar zveni malo prisiljeno, vendar se Debevec potrudi s pojasnilom: »Najvažnejše delo viteštva je bilo ščititi vdove in sirote, vse slabotne« (oba citata: str. 170). Debevec se spet na dolgo zadrži pri njunih biografijah, navede citate iz Raja (XI, 43–117), kjer je Dante posvetil verze Frančišku, pove, da je poleg njega tako obširno slavil samo še sv. Dominika, in izpelje svetnikov vpliv na pesnika že iz njegove zgodnje mladosti: »Nekateri Dantejevi življenjepisci so trdili, da je pesnik kot deček res že nosil haljo sv. Frančiška, a jo je pozneje slekel. Neverjetno to ni, ne smemo namreč pozabiti, da je bila Firenca, rojstno mesto Dantejevo, prva, ki je nudila stalno bivališče Frančiškovim sobratom (leta 1218) in leta 1228 jim je sezidala prvi samostan Santa Croce« (str. 176). Dante je konec koncev umrl kot frančiškanski tretjerednik in bil pokopan v frančiškanski cerkvi v Ravenni, zato naj bi »ogenj, ki še danes ogreva in razsvetljuje srca«, prihajal od Frančiška. Ta je prvi začel peti v ljudskem jeziku, za njim Jacopone – on naj bi tudi odločilno vplival na Danteja, ki je po izročilu prvih nekaj spevov že napisal v latinščini, da se je potem le premislil in si izbral toskanščino.

Josipa Puntarja smo kot dantologa že omenili v zvezi z zbornikom Alojza Resa *Dante 1321–1921*,⁵⁵ bil pa je tudi eden naših prvih komparativistov.

Puntar na samem začetku poudari, da je načeloma v vsakem pesniškem ustvarjanju nekje skrito žensko bitje in tako že nakaže bistveno izhodišče in premise, ki naj bi povezovale Danteja in Prešerna. Nekaj njegovih trditev – prvič se

⁵⁴ *Nova revija* II/2 (1923), str. 166–177.

⁵⁵ Josip Puntar (1884–1937), klasični filolog, učil na gimnaziji v Gorici in Ljubljani, od 1920 v NUK. Kulturnopolitični publicist Krekove katoliške smeri, privrženec Žigonove arhitektonske teorije. Njegova razprava *Dante in problem Prešernove »nove pisarije«* je izšla v zborniku A. Resa *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921), str. 95–260.

recimo v slovstvu pojavi mnenje, da je lahko Prešeren za sonet Popotnik pride v Afrike pušavo motiv prevzel iz prvega speva Dantejevega Pekla, kjer pesnik opisuje, kako se je sredi življenja izgubil v hosti, in se takoj nato sreča tudi z nevarnimi zvermi – povzemajo tudi komparativisti današnjega časa.

Avtor se potem ustavi ob opisovanju in primerjanju političnih razmer v času Danteja in Prešerna, izpelje, da je bil Prešernu vzor Petrarka, omeni v tej zvezi Grošljevo študijo (Prešeren in Petrarka, 1902) in pa študije Avgusta Žigona. Potem preide na Prešernovega mentorja Matija Čopa, kjer se začne odpirati niz vprašanj o tem, kako dobro je Čop poznal Dantejevo delo in prav tako Prešeren, ki ga omenja le v Glosi. Toda tukaj je še verz iz petega speva Pekla, ki ga prešernoslovci najdejo pripisanega na rokopisu soneta 'Velika Togenburg, bila je mera': »Gemessen und gesucht worden – Amor ch'al cor gentil ratto s'apprende – obwohl das – la und je et – as schwach ist gegen gentil.« (Puntar, str. 104; *Slovan*, 1917, str. 198). Na podlagi tega verza Puntar zaključí, da je Prešeren dobro poznal Božansko komedijo, kar je mogoče prenačljeno odločitev vsaj v toliko, ker je Prešeren lahko isti verz našel tudi v italijanskih slovnica, ki so bile v Čopovi knjižnici.

Puntar se nadalje vpraša, če si je Prešeren vzel Božansko komedijo za idejno umetniški vzor, ko je pisal *Krst pri Savici*. To vprašanje je povod, da se odpravi na dolgo primerjalno analizo Dantejeve in Prešernove poezije, pri čemer kot osnovo vzame Prešernove sonete Marsik'teri romar gre v Rim, v Kompostelje, Sanjalo se mi je, da v svetem Raju, Velika, Togenburg, bila je mera, ter nemški sonet Wie brünstig sehnt sich, wer an dunkler Stelle, in Petrarkovo in Dantejevo poezijo, da bi odkril očiten Dantejev vpliv na Prešerna na podlagi rabe imena Kompostelje in le namiga na Compostello v Dantejevi eksplikaciji lastnega soneta Deh peregrini che pensosi andate. Povezovalni element, ki je abstrahiran v gornjih Prešernovih sonetih, naj bi bila »nebeška glorja«, ki spremlja tako Prešernove kot Dantejeve oboževanke: Puntar potem celo izpelje, da naj bi bil prav zaradi ženski dodeljene vzvišene pozicije Prešeren pravzaprav v idejno estetskem smislu bližje Danteju kot Petrarki.

Puntarja potem prevzame mistika števil in tu išče novo vzporednico med pesnikoma: število 9 v Viti Nuovi naj bi korespondiralo s 7 v Prešernovih Gazelah in spet sledi cela plejada citatov, med drugim tudi iz Carduccija, ki je trdil, da sta 3 in 9 ključni števili v Božanski komediji, pa Otta Weinreicha, ki je analiziral število 7 pri Danteju (Puntar, str. 125). Pomudi se pri Schellingu z dolgimi citati – to je sicer velika slabost tega spisa –, da bi razložil, kako je Dante sprejemal števila iz teološkega sistema, ter citira italijanskega pesnika iz 29. poglavja Vite Nuove, ko razglasi število 9 za simbol čudeža.

Prešeren naj bi uporabljal število 7 tako kot Dante 3 in 9: 7 je Sonetov nesreče, prav toliko Gazel in nazadnje še kvadrat istega števila da število 49, kar naj bi bila tudi kritična točka (stanca) v *Krstu pri Savici*. Število 7 naj bi po Puntarju Prešernu pomenilo popolnost, absolutnost, pa tudi neizrekljivo bolečino, v kritični stanci naj bi bila Bogomila povzdignjena v slovensko »Assunto« (str. 137), nakar se Puntar še

obširno ustavi pri točki, ki naj bi bila v enako prelomnem smislu kritična tudi v Božanski komediji: to je XXX. spev Vic z znamenito alegorijo in podobo zemeljskega raja, kjer se Dante zlomi, ponižno prizna življenjske zablode, se pokori in okopa v reki Lete in Eunoè, kar naj bi bilo po Puntarjevem mnenju primerljivo s krstom. Potem se razpiše o številnih dokazih, ki naj bi potrjevali domnevo, da se je Prešeren zgledoval pri Danteju, navaja dantologe in literarne vire od antike do dvajsetega stoletja, pisatelje (na pomoč prikljče tudi Dostojevskega) in pesnike, filozofe in mislece, ki naj bi potrdili vzporednico med Dantejem in Črtomirom, med Beatrice in Bogomilo, vendar na koncu poudari tudi razlike (»Prešernov Črtomir stoji po svoji življenjski poti bliže Faustu kakor človeku Danteju«, str. 259). Ohranil se nam je še en Puntarjev članek – Slovenska »moderna« in Dante⁵⁶ – vendar v njem Puntar le na kratko povzema misli iz svoje primerjalne študije.

Na Puntarjevo študijo je obširno in natančno repliciral France Kidrič.⁵⁷ Najprej pohvali Resov zbornik (opremo, srečen izbor sotrudnikov), Župančičev prevod V. speva Pekla (»kongenijalni tolmač velikega Italijana«), potem pa se čisto na kratko ustavi ob posameznih prispevkih. Kidriču je Puntar povod za nejevoljo:

Puntarjev članek o Danteju in problemu Prešernove »nove pisarije« je zgrajen in opremljen tako, da mora razdražiti živce vsakomur, kdor sodi, da se odlikuj znanstvena razprava po jasni določitvi problema, po točnosti naslova in skladnosti med njim in vsebino, po osredotočenosti iskanja in ravni črti reševanja, po logičnosti in ekonomičnosti arhitektonike in prepričevalnosti dokazovanja, ter da se ogibaj motečih odstranitvev, pa najsi bi stale tudi pod črto, neumestnega patosa ali prebrzih zaključkov. (Str. 630.)

Pohvali Puntarjeve podatke o Čopovi knjižnici, opozori pa ga na njegovo napačno predstavo o Čopu (ta naj bi bil po Kidriču »le učen literaren gourmand« in ne »doganjajoč učenjak, ki bi bil dozoreval v pripravljanju znanstvenih razprav«, str. 630). Pretiravanj o Čopu je v Puntarjevi razpravi še nekaj. Puntarjev sum, da »se je pripravljaj na slovensko prestavo Commedije« (Kidrič, str. 631; Puntar, str. 108), je spričo Čopovega otepanja pisanja neutemeljen. Nerešeno ostaja tudi, ali je Čop komu priporočal pisanje v slogu Divine Commedie, kakor je priporočal slog Byrona in Mickiewicza. »Vsekakor mora Puntar trditev, da bi *moral* Prešeren v spomin prijateljevim manom spesniti pesem 'edinole v slogu' te pesmi (Puntar, str. 225) – šele dokazati!« (Kidrič, str. 631).

Veliko zbezanega Puntarjevega pretiravanja pa najde Kidrič v zvezi s Prešernom. Puntar zgreši, da Prešeren v prvi gazeli poleg linije Delije, Korine in Cintije ni omenil Beatrice, vendar pravilno ugotovi samo dve Dantejevi sledi (*Glosa* in pripis verza iz *Pekla* (V, 100), opozori na večjo verjetnost, da je verz dobil v Biagiolijski *Grammaire italienne* (1829) ali v Valentinijski *Gründliche Lehre der*

⁵⁶ *Mladika* II/17–18 (1921), str. 269–270.

⁵⁷ Književna poročila: Dante 1321–1921, *Ljubljanski zvon* XLV/10 (1925), str. 629–633; XLV/11 (1925), str. 691–694.

italienischen Aussprache (1834), oboje je namreč imel Čop v knjižnici (str. 631–632). Sploh pa je po kritikovem mnenju pretirano misliti, na podlagi tega verza, da je Prešeren dobro poznal Dantejevo *Božansko komedijo*. Na tej domeni Puntar osnuje svojo študijo (»Prešeren je porabil Dantejevo pesnitev za svoj idejno umetniški vzor«, Puntar, str. 104), v kateri pa ne uspe poleg tega dokaza navesti nobenega drugega v prid Prešernovega dobrega poznavanja *Božanske komedije*. Ker manjka zunanjih dokazov, bi moral Puntar po Kidričevem mnenju poiskati primere notranje odvisnosti, vendar se tukaj pisec izgubi v brezkrvni retoriki in apodiktčnih trditvah. Kidrič zavrne praktično vse Puntarjeve trditve o odvisnosti Prešerna od Danteja: povezavo na liniji dolce stil nuovo–poezija Julijine dobe, bližino »po duhu in kompoziciji« (Vita Nuova – Gazele, Sonetni venec, *Krst*), »religiozno in filozofsko idealistično pesniško mišljenje« (Astrologom, Ribič, Soneti nesreče, Gazele, Sonetni venec, *Krst pri Savici*), »Beatricino svetniško mistično glorio« (Sanjalo se mi je, povenčni soneti, Marsik’teri romar, Wie brünstig...), simboliko števila 7, alegoričnost (*Krst*), paralelizem (Popotnik pride v Afrike pušavo, Nel mezzo del cammin...), romanje in hrepenenje (Marsik’teri romar, Deh peregrini che pensosi andate), Bogomila in Beatrice, Črtomirov krst in Dantejevo očiščenje v Lete in Eunoè, Črtomirovo doživetje v 49. stanci in Dantejevo vtopljenje v uživanje sv. Trojice itd., poleg tega pa je po Kidričevem mnenju Puntarjevo pisanje o »sladki govoric« in »novi pisariji« za dolce stil nuovo le »vsiljivo predrzna propaganda« (str. 633). Zavrača Puntarjevo za lase privlečeno mistiko števil in bolezensko nagnjenje do kompliciranja (Compostella–Kompostelje, Puntarjevo razpravljanje o tem, kdo je bolj vplival na Pešerna, Dante ali Petrarka) in zanika, »da bi bil Dante postal Prešernu kdajkoli posebno vabljev vzor« (str. 633). Glavno pomanjkljivost vidi Kidrič v Puntarjevi dolgoveznosti in v obsežnih citatih, ki jim je v tekstu težko najti utemeljitev, sprašuje pa se tudi, če se *Krstu* ne da najti enostavnejšega komentarja (po Kidriču so za *Krst* pomembni naslednji momenti: Prešernov svetovni nazor, Prešernovo pojmovanje slovenske zgodovine, Čopova teorija o epu in cenzurne razmere v Ljubljani v drugi polovici leta 1835 – str. 692). Svoja gledanja utemelji tako, da opozori na Črtomirovo držo v Uvodu (»Manj strašna smrt je v črne zemlje krili kot so pod svitlim solncem sužni dnovi«) in v 36. stanci *Krsta* (»Ti gospoduj čez vero, misli, delo«), in dodaja, da se je Prešeren glede Črtomirovih naziranj odločal tudi po tedanji ljubljanski cenzuri, ki pesmi ne bi dovolila objaviti, če bi Črtomir očitneje izražal Prešernov svetovni nazor. In slednjič, ta nazor tudi »Puntarju po vsej priliki ni jasen« (str. 693). Po Kidričevem mnenju se tudi ne da dokazati vseh mogočih trditvev o tem, kaj vse naj bi bil *Krst pri Savici* za Slovence: »osnutek slovenske usodne tragedije v smislu Schellingove teorije« – Puntar, str. 180, 193–212); »slovenska Divina commedia« (Puntar, str. 238); ali pesnitev, »kjer da je združil Prešeren Wilhelma Schlegela in Schellingove estetske nazore o tragediji z etiškimi nazori sv. Avgušтина« (Kidrič, str. 694).

Kidrič se ozre z mislimi nazaj na Resov zbornik in zaključuje s tem, da se je

Moletu prispevek za zbornik posrečil, zadovoljivih ocen slovanskih prevodov (misli na Debevčev prispevek v zborniku) pa ni mogoče napisati v Ljubljani.

O numerični simboliki in s tem v zvezi z Dantejem je Kidrič spregovoril v članku Iz delavnice za komentar Prešerna.⁵⁸ Povedal je, da »je bila simbolika v Dantejevih časih zasidrana v sistemih dobe in živa, 500 let pozneje pa mrtva in skrivnostna šablona« (str. 24) in izpodbijal podmene o matematični arhitektoniki v Sonetih nesreče in *Krstu*, kot sta jih izpeljala Josip Puntar in Avgust Žigon.

Dodati je treba še nekaj besed o prispevku Milka Kosa v Resovem zborniku *Dante 1321–1921*, Dantejevi sledovi med Jugoslovani.⁵⁹ V njem zgodovinar opiše znane in dokumentirane stike z Italijani v srednjem veku, možnost, da bi Dante res bival pri nas (navaja beneške zgodovinarje in lokalne legende), vendar se mu ta podmena zdi kaj malo verjetna. Navaja mesto iz Božanske komedije (Raj XXXI, 103–108), kjer Dante opiše Hrvate kot romarje, ki so ob svetem letu prišli gledat Veronikin prt, Srbe (Raj XIX, 140) pa sicer kot ponarejevalce beneških kovancev v času Štefana Dragutina (1276–1316) in Milutina (1282–1321), »che mal ha visto il conio di Vinegia.« (Raj XIX, 141).

Deset let po tej razpravi so izšli Kosovi *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*,⁶⁰ v njih pa je pod številko 334 opisal pridigerski kodeks iz XV. stoletja, ki ga hrani NUK in je pripisan Lorenzu da Villamagna. V njem sta namreč dve tercini iz Vic (III, 34–39) in iz Raja (XXXIII, 1–6).

Svoj pomemben prispevek k slovenski literarni zgodovini in kritiki prevodne literature je dal tudi profesor Bartolomeo Calvi iz Mantove. V kritičnem spisu *Riflessi della coltura italiana fra gli Sloveni*⁶¹ daje precej izčrpen pregled našega zanimanja za italijansko literaturo, čudi se, da smo v 60 letih (1851–1911) prevedli le sedem italijanskih del v slovenščino, popravlja navedbe naših piscev po *Domu in svetu* in *Ljubljanskem zvonu*, polemizira z Grošljevo študijo Prešeren in Petrarka (Ljubljana, 1902) in spodbuja Italijane, naj navežejo več stikov s Slovenci, ki jih od vseh južnoslovanskih narodov najslabše poznajo.

Še bolj zanimivo Calvijevo delo je *Il canto V dell'Inferno nelle versioni slovene* (1932),⁶² ki je izredno zanimiva in kritična študija prevodov petega speva Pekla, hkrati pa zelo pomembna za slovensko prevodno kritiko, kjer je del zelo malo. Iz nje se jasno pokaže vsa zapletenost prevajanja, tako da avtor na nekem mestu celo vzkligne: »Ma ciò, a dire il vero, è avvenuto non tanto per colpa dei traduttori, quanto per la reale impossibilità a rendere con perfezione in altra lingua un'opera d'arte del valore della Divina Commedia.«⁶³ Avtor se je poglobil v interpretativne

⁵⁸ *Ljubljanski zvon* XLV/1 (1925), str. 23–34.

⁵⁹ Str. 271–276. Isti prispevek je pod naslovom *Le traccie di Dante fra i Jugoslavi* izšel v italijanskem prevodu v *L'Europa Orientale* II/2 (1922), str. 146–149.

⁶⁰ Ljubljana, 1931, str. 117.

⁶¹ *Convivium* 1° (sept.-31 okt. 1931), str. 706–734.

⁶² Torino: Società Editrice Internazionale, 1932.

⁶³ Prav tam, str. 67. Besede se nanašajo na 28. tercino.

vidike Božanske komedije ter s primerjalno stilistično metodo ocenil posamezne segmente prevodov. Pri tem se izkaže, da je italijanski pesnik zelo trd oreh za prevajalce, saj je tekst treba vpeti še v metrično shemo. (O težavah prevajalcev pri tem sta pisala že Ušeničnik in Debevec.) Za utemeljevanje semantične vrednosti pojmov se poslužuje širokega spektra slovenske literature, od Brižinskih spomenikov, Čedajskega rokopisa, citatov iz Trubarja, Pohlina, Cafa, Svetca, Prešerna, vse do Cankarja na slovstvenem polju, na jezikovnem področju pa posamezne primere bogato ilustrira z etimologijami iz italijanščine, latinščine, stare grščine, slovenščine, stare cerkvene slovanščine, sanskrta in litvanščine. Njegova študija da v bistvu vseeno presenetljiv rezultat: Župančičev prevod je praktično superioren od tercine do tercine, Debevčeva filološka priprava je slabša, kot bi si mislili, Koseski pa tudi ni popolnoma nesrečen in ima vsaj nekaj dobrih rešitev (»alle volte l'ha saputo esprimere in maniera particolarmente esatta«, str. 8). Calvi začenja s tem, da avtorji včasih niso popolnoma dojeli misli velikega pesnika (str. 7). Vsem po vrsti očita pretirano rabo pleonazmov, tako da brez te pripombe skoraj ni nobene strani v njegovi knjigi, medtem ko ga kroatizmi pretirano ne motijo. Za Župančiča ima najboljše ocene: »più precisamente Ž.« (str. 19); »Ž. è più fedele all'originale« (str. 22); »meglio Ž.« (str. 28); »ben penetrato da Ž.« (str. 32); »Ž. s'avvicina abbastanza all'originale«, »Ž. ha reso meglio pensiero« (str. 36); »Ž. invece ha colto bene questo particolare« (str. 49); »Ž. osservo /.../ ha penetrato giustamente il pensiero del nostro poeta« (str. 71). Kritičnih besed skoraj nima ali pa so zelo blage: »Ž. non ci dà quell'illusione di dolorosa realtà« (str. 33); »Osservo infine la non buona cesura dopo la nona sillaba nel verso 14 di Ž.« (str. 26). Med pohvalami Župančiča najbolj izstopa tista s strani 17: »La seconda terzina nello Župančič è degna della limpida solennità dell'originale, come pure dell'austera maestà virgiliana: Quaesitor Minos urnam movet, ille silentum / conciliumque vocat, vitasque et crimina discit,« pri čemer misli na Župančičev prevod: »Minos neznanški tam reži na vhodí, / krivice meri, grešnike poslušá, / zavija rep in dušám pekel sodí« (str. 16).

Debevcu večinoma očita plehkost, netočnost in drobljenje v enozložne besede: »D. non rende bene« (str. 28); »grossolano errore nel rendere la frase dantesca« (str. 79); »Sva zardela [arrossimo] è proprio il contrario di quanto dice Dante nella frase: »scolorocci il viso« (str. 96). V primerjavi z Župančičem zanj skorajda ne najde pohvalne besede.

O Koseskem sicer pove, da je neberljiv in čudaški (»abbia commesso delle vere e proprie stranezze« – str. 8; »cervellotiche trasformazioni« – str. 8), vendar najde njegove dobre strani (»Anche K. per solito sibillino, interpreta bene quasi tutta la formula di questo passaporto divino« – str. 32; »K. lo rende più letteralmente di D. e Ž. così: 'Peklenski piš, ki nikda ne pojenja'« – str. 37).

Calvi, navdihnjen s svojim pedantnim analiziranjem, poezijo primerja z matematiko:

La poesia è un fatto dello spirito essenzialmente semplice e primitivo, come la più semplice delle leggi di matematica; essa quindi perde del suo valore ogni qual volta viene ridotta ulteriormente la sua semplicità, proprio come la legge di matematica cessa di essere veramente tale se ne alteriamo il carattere di genericità fondamentale, riducendo od ampliando arbitrariamente il suo ambito. (Str. 95.)

Sicer dober poznavalec slovenščine zagreši nekaj napak,⁶⁴ vendar je njegov prispevek kljub rahlim pristranostim vseeno dragoceno delo na področju, kjer tudi danes Slovenci nismo posebno plodoviti.

Na Calvijevu delo se je odzval sam Debevec, saj mu je profesor iz Mantove celo poslal izvod svoje študije s posvetilom. Na nekaterih mestih mu je pritrdil, druge pa mu je tudi oporekal. Debevec pravi: »Estetski sodbi prof. Calvija smemo zaupati; njegov tanki čut npr. za naše sinonime /.../ nam je poroštvo, da se je prof. res poglobil v duha našega jezika in da torej o lepoti prevoda sodi kot tak, ki reč zna in pozna« (str. 109–110). Dalj časa se ustavi pri sporu glede metrike, ki jo je Debevec v svoji študiji obdelal v uvodu, kajti naš strogi (angleški) enajsterec s svojimi tremi glavnimi udarci na 2., 6. in 10. mestu Calviju ni pogodu, saj se ta zavzema za to, da bi se prevajalec držal rajši prožnega, gibčnega, italijanskega endecasillaba, ki ga ima Dante, da bi »z njim vse drugače izrazil različno ubranost in nastroj raznih tercijn« (str. 110). Tako ostaja spor glede tega, kje vlada »la grande incertezza nella metrica« (str. 34) nerešen. Debevec nadalje ugotavlja, da ima analizirani spev 142 verzov in da je očitkov njemu le malo manj. (Debeveca je očitno najbolj zbolela Calvijeva pripomba, da se gre krivoverstvo, kalvinizem, in da je žalitev božja, ker je prevedel sedmi verz izvirnika (»l'anima malnata«) z »duša v zlo rojêna« (Župančič: »nesrečna duša«; Koseski: »pregrešna spaka«.) Potem ko ponovi po Calviju na kratko njegove sodbe in mu v nekaj primerih oporeka, širokodušno pritrdi njegovemu mnenju.

V prvi polovici XX. stoletja je publicistika na dantističnem področju izredno bogata: slovensko leposlovje se z moderno spet dvigne iz letargije, navežejo se tesnejši stiki z Evropo, leta 1921 se praznuje šeststoletnica Dantejeve smrti, kar je povod za nekajletno intenzivno delovanje na področju, ki naj bi bilo tudi naša legitimacija za vstop med evropske kulturne narode. Publicistični drobci značilno odsevajo duha časa.⁶⁵

Na tem mestu pa je treba vsekakor omeniti še delo Izidorja Cankarja *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi*,⁶⁶ v katerem avtor spregovori na dveh

⁶⁴ »Verbo 'prelesti' che propriamente vuol dire 'strisciare'« str. 89, kar je napačno, saj je Debevec besedo *prelesti* rabil kot samostalnik v smislu *čar*, kot sam navaja v svoji obrambi. (Josip Debevec, *Italijanska kritika o slovenskih prevodih petega speva Dantejevega »Pekla«*, *Dom in svet* XLVI/1–2 (1933), str. 109–112); potem recimo ne zveni prepričljivo: »Neki dan' [un giorno] è un italianismo« (str. 94).

⁶⁵ Publicistično dejavnost tega obdobja sem podrobneje obdelal v bibliografiji Dante pri Slovencih, 1819–1970, ki sem jo kot predštudijo raziskovalne naloge končal leta 1989 in se nahaja v knjižnici oddelka za primerjalno književnost Filozofske fakultete v Ljubljani.

straneh tudi o arhitektonskih vidikih Dantejevega dela, toda z neprimerno več treznosti, kot smo to lahko videli pri Josipu Puntarju.

Dantejeva Divina Commedia je po svoji formi in vsebini pesniška paralela gotski katedrali: strogo povezana in enolična v formi, arhitektonsko urejena, nadzemeljska vizija, v katero se uvrščajo, se ji podrejajo zemeljske stvari in dogodki, da v njej najdejo svojo harmonično izravnavo; dejanje popolnega znanja, trdne vere, a hkrati zdrave pameti, ki časovne pojave kritično, sedaj ljubeče, sedaj sovražno presoja.

Bežen pogled na recepcijo Dantejevega pesništva pri nas v prvi polovico XX. stoletja kaže na izjemen in vsestranski dvig zanimanja za pesnika pri nas. Tisto, za kar so veliki narodi poskrbeli v XIX. stoletju, smo Slovenci nadoknadili v začetku XX. stoletja: prišli smo do prvega popolnega prevoda Božanske komedije, do prvih prevodov Dantejevih sonetov iz Vite Nuove in do prvih resnih dantoloških študij – vse to pa je skupaj z jubilejnim zbornikom ob šeststoletnici pesnikove smrti našlo precej odmeva tudi v tujini, največ seveda pri Italijanih.

Debevčev prevod Božanske komedije je za naše razmere neverjetno pionirsko delo, ki bi mu težko našli primerjave v tedanjem slovstvenem življenju. Kljub temu, da so analize pokazale določene pomanjkljivosti, predvsem premajhen poetičen naboj, pa je to prva prevodna osnova Danteja pri nas, ki se je izkazala za dobro podlago za nove, boljše poskuse. Župančičevi prevodi so vsekakor bolj uspeli, čeprav tudi tukaj niso mnenja povsem enotna. Škoda, da Župančič ni s prevajanjem nadaljeval, tako moramo do naslednjega pesniškega prevoda čakati vse do leta 1940. Vendar, z Debevčevimi prevodi in bližajočim se jubilejem odlomki iz Božanske komedije postanejo tudi široko zastopani v antologijah svetovne literature v šolskih učbenikih.

Glede vpliva Danteja na slovensko moderno, Kosovela in Gradnika bi se težko govorilo o očitno razpoznavnih znakih – lažje pri Gradniku, nekaj manj pri Župančiču, toda vprašanje je zapleteno in terja podroben študij. Drobni utrinki lahko govorijo o recepciji pesnika, ki bi imela svoje korenine v šolski izobrazbi, pri Kosovelu ostajamo samo pri domnevah (Ocvirk), njegova pesem, posvečena Danteju, pa nas v tej misli samo potrjuje.

Polarizacija literarne zgodovine in kritike je nedvoumna in v tem smo priče nadaljevanja trendov iz XIX. stoletja: očitnejše pa je polaščevanje pesnika s strani različnih umetniških struj, države in Cerkve, v izrazito pozitivistično-afirmativne namene: Italijanom služi za opravičevanje odkritega imperialističnega izzivanja, Cerkev pri pesniku poudarja apologijo temeljnih krščanskih vrednot in pozablja na kritiko – tako kot država – ki ji jo je pesnik namenil. Ti postopki izzovejo pri naših pesnikih samoobrambne in patriotske reakcije (Bevk, Kosovel), kar smo že zasledili pri Gregorčiču.

---

⁶⁶ Izidor Cankar, *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi*, II. del, 2. snopič, (Ljubljana: Slovenska matica, 1933), str. 173–175.

Dantološke literarnozgodovinske študije pokažejo na veliko zrelost izvirne slovenske misli, čeprav s primesmi crocejanstva (Leben) ali veliko entuziazma, ki se je izgubil v morju nedokazljivega (Puntar). Trezna presoja in pravo umevanje pesnikovega dela v estetskem smislu pride izpod peresa Izidorja Cankarja in Franceta Kidriča.

Polarizacija med liberalci in klerikalci pa se s konca prejšnjega stoletja prenese tudi na začetek dvajsetega. Vsaj kar se tiče polaščevanja Danteja, klerikalci na daleč prehitijo tekmece: citirajo ga in obešajo na svoje argumente, sprenevedajoč se pri tem, da bi komu delali silo. Na Slovenskem je očitno zavel že duh po materialistični filozofiji in marksizmu, temu pa so se kot predhodnica zoperstavili Aleš Ušeničnik, Evgen in France Lampe, Franc Grivec in Franc Terseglav.

Izjemo v tem času predstavlja arhitektonsko-metrična analiza Dantejeve balade z naslovom *Ballata, io vo' che tu ritrovi Amore*, ki jo dr. Avgust Žigon poleg drugih romanskih pesniških oblik analizira v *Domu in svetu* leta 1915 na straneh 27–29.

RIASSUNTO

Il '900 significa decenni di successi della dantologia slovena: le ottime traduzioni di Župančič, nonchè quelle di Ušeničnik, trovano la continuazione in un fondamento posto da Josip Debevec: per suo merito negli anni 1910–1925 sulle pagine della rivista »Dom in svet« abbiamo la traduzione integrale della Divina Commedia, mentre nei tardi anni trenta appare l'inizio della Vita Nuova con le preziose traduzioni dei sonetti danteschi. La raccolta di Alojzij Res è il primo serio tentativo di superare le tendenze ad inquadrare il Poeta nei ristretti interessi utilitaristico-ideologici a danno di quelli ideali-estetici. Questa tendenza, tuttavia, non viene ancora superata. Tracce di conoscenza del Poeta possono essere riscontrate nell'opera di Srečko Kosovel, mentre sono di un'importanza particolare i collegamenti nel senso delle connotazioni patriottico-emanipative nelle poesie di Simon Gregorčič, di France Bevk e di Srečko Kosovel, create nell'aprossimarsi della minaccia oscurantista dell'imperialismo italiano. Mentre le poesie di Alojzij Mehar e Vojeslav Mole mostrano la tendenza all'identificazione spirituale con il Poeta, desta particolare interesse lo studio comparativo delle traduzioni del canto V dell'Inferno ad opera di Bartolomeo Calvi, che è solo uno dei tanti riflessi italiani alla nostra feconda ricezione del Poeta nella prima metà del '900. Tra gli studi danteschi meritano tutta la nostra attenzione i lavori di Josip Puntar, France Kidrič, Aleš Ušeničnik, Milko Kos, Andrej Budal, Ivan Gruden e il conciso pensiero di Izidor Cankar, mentre la dantologia slovena raggiunge il culmine con l'opera di Stanko Leben, *Problem Dantejeve Beatrice*.